

Antik Dönem'den Osmanlı'ya
ANADOLU SANATINDA KADIN
DİLEK MAKTAL ÇANKO

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ANTİK DÖNEM'DEN OSMANLI'YA

ANADOLU SANATINDA KADIN

EDİTÖR DİLEK MAKTAL CANKO

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 682

TARİH SANAT 3

ISBN 978-605-399-556-2

KAPAK RESMİ "CARİYELİ SAZ TAKIMI", 17. YÜZYIL ÇARŞI RESMİ, BIBLIOTHÈQUE NATIONALE, PARİS.

1. BASKI İSTANBUL, AĞUSTOS 2021

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN

TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA PUNTO AJANS

KAPAK TASARIMI GÖRKEK DİDEM ÖZTUNCER

DÜZELTİ VE DİZİN MERVE ÇANAK

BASKI VE CİLT OPTIMUM BASIM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

TEVFİKBEY MAH. DR. ALİ DEMİR CAD. No:51/1 34295 KÜÇÜKÇEKMECE İSTANBUL

TEL: 0212 463 71 25 / FAKS: 0212 422 11 51 • SERTİFİKA No: 41707

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Maktal Canko, Dilek, compiler.

Title: Anadolu sanatında kadın : Antik Dönem'den Osmanlı'ya / derleyen Dilek Maktal Canko.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 682. Tarih Sanat; 3.

Identifiers: ISBN: 9786053995562 (paperback)

Subjects: LCSH: Women --Turkey. | Women --Turkey --History. | Costume --Turkey. | Women in art. | Women in Art --Turkey. | Turkey --Social life and customs. | Excavations (Archaeology) --Turkey.

Classification: LCC: HQ 1726.7 .A53 2021

EDİTÖR
DİLEK MAKTAL ÇANKO

**Antik Dönem'den Osmanlı'ya
ANADOLU SANATINDA KADIN**

İçindekiler

vii Önsöz

- 1 1** Antik Dönem ve Anadolu Kadını
NURAN ŞAHİN
- 1** Tanrı Kadını Yarattı
 - 16** Dinsel Görevler
 - 19** Meslekler
 - 22** Faninin Sonu Ölüm
- 27 2** Augustus Dönemi Küçük Asyası'nda Kadın
SERAP GÜR KALAYCIOĞULLARI
- 28** Roma'da Kadın
 - 30** Livia, Iulia Augusta
 - 34** Iulia Augusta'nın Küçük Asya Kentleri ile Münasebeti
- 41 3** Bizans'ta İktidarın Öteki Yarı: İmparatoriçeler
DİLEK MAKTAL CANKO
- 42** Bir Kül Kedisi Masalı: Gelin Tanıtma Törenleri
 - 46** İmparatoriçelerin Günlük Yaşamı
 - 50** Bâni İmparatoriçeler
 - 54** İktidar İmgesi: İmparatoriçeler
- 61 4** Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kadınlar ve Mimari: Sultan Eşleri
SEMA GÜNDÜZ KÜSKÜ
- 62** El-Arusî min Âl-i Selçuk: Raziye Devlet Hatun
 - 66** Sultanlar Sultanının Annesi: Büyük Melike Mahperi Hatun
 - 74** Devletlerin Tacındaki İnci: Melike İsmetü'd-Dünya ve'd-Din
 - 78** Gölgede Kalmış Bir Kadın: Gömeç Hatun
 - 83** Sultan Eşleri: Kimlikleri ve Dönem Kaynaklarındaki Varlıkları
 - 84** Sultan Eşleri: Mimari Tercihleri ve Politik Nüfuzları
 - 89** Sultan Eşleri: Kitabeleri ve Mesajları

- 95** **5** Selçuklu'dan Osmanlı'ya Seramiklerde Kadın
GÖNÜL ÖNEY, SEVİNÇ GÖK
- 95** Erken İslam Sanatında Kadının Yeri
- 98** Selçuklu Kadınının Toplumsal Statüsü ve Seramiklere Yansıması
- 110** Osmanlı Dönemi'nde Kadına Bakış ve Kadının Seramiklerdeki Konumu
- 125** **6** Tarihi Konulu Osmanlı Resimli Elyazmalarında Hanedan Kadınlarının İmgesi
ASLIHAN ERKMEN-ŞEBNEM PARLADIR
- 127** Padişahların Eşleri
- 128** Osman Gazi ile Malhun Hatun
- 133** Yıldırım Bayezid ile Olivera (Maria Despina)
- 136** II. Murad ve Kastamonu Emiri İsfendiyar Bey'in Kızı
- 138** Padişahların Kızları
- 140** Padişahların Anneleri
- 143** Padişah ile İlişkili Diğer Hanedan Kadınları
- 143** Osmanlı Ülkesinde Mağdur Bir Prenses: İsabella
- 145** Osmanlı Sarayında Asil bir Esir: Tâclı Hanım
- 149** Aydos Kalesi'nde Bir Tekfur Kızı
- 152** Osmanlı Hanedan Kadını İmgesinin Sözel ve Görsel Dönüşümü
- 159** **7** Kadın Seyyahların İzlenimlerinde ve Oryantalist Tablolarda Osmanlı Kadını, Eğitim ve Öğretimi
SEDA AĞIRBAŞ
- 160** 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti İstanbul'da Kadın Seyyahlar
- 161** Osmanlı Sarayı ve Harem-i Hümayun
- 165** Osmanlı Kadınının Eğitim ve Öğretimi
- 172** Dersaadet Darülmualimat'ın (Türk Kız Okulu) Açılışı ve Yeni Bir Dönem
- 178** Dizin

DERLEYEN VE YAZARLAR

DERLEYEN

DİLEK MAKTAL CANKO

2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü'nden, 2006 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını 2016 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bizans Sanatı programında *Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri* konulu doktora tezi ile tamamladı. 2006-2009 yıllarında Ege Üniversitesi Kampüs Kültür Merkezi'nde yönetici, 2009-2010 yılları arasında Konak Belediyesi Müzeler Koordinatörü olarak görev yaptı. 2010 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı, halen aynı bölümde akademik çalışmalarına devam etmektedir. Çocuklara sanat tarihini anlatmak üzere hazırladığı kitap projesi, 2013 yılında *Pieter Bruegel'in Gizemli Dünyası* ve 2015 yılında *Kaplumbağalı Adam Osman Hamdi Bey* isimli kitaplar ile Yapı Kredi Yayınları tarafından hayata geçirildi. *Bizans Sanatında Kadın* isimli kitabı 2019 yılında Yeditepe Yayınları'ndan çıktı.

YAZARLAR

ASLIHAN ERKMEN

1995 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden lisans, 1997'de aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesi aldı. 2003 yılına kadar mesleğini özel sektörde sürdürdü. Profesyonel iş hayatına akademik çalışmaları için son verip, 2007 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde ikinci lisans eğitimini, 2011 yılında ise İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi'nde akademik hayatına devam eden Erkmen, lisans ve lisansüstü düzeyde dersler vermekte, yayımlar yapmaktadır. Başlıca araştırma konuları Osmanlı dönemi ağırlıklı olmak üzere İslam kitap sanatları, geleneksel sanatlar, iletişim ve müzecilik çalışmalarıdır. Erkmen, ayrıca, UNESCO akreditasyonuna sahip Geleneksel Sanatlar Derneği'nin Genel Sekreteri'dir.

GÖNÜL ÖNEY

Türk-İslam Sanatları alanında uzman olan Prof. Dr. Gönül Öney, uluslararası üne sahip bir biliminsandır. 1972-1981 yılları arasında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde profesör olarak görev yapmıştır. 1982 yılında Ege Üniversitesi'ne atanan Prof. Öney, senatonun "Üstün Hizmet" ödülünü alarak 2000 yılında emekli oluncaya kadar Edebiyat Fakültesi Dekanı, Senato üyesi, (YÖK) Üniversiteler Arası Kurul üyesi olarak hizmet vermiştir. Alman Hükümeti "Liyakat Nişanı"na sahiptir. Alman Arkeoloji Enstitüsü Muhabir üyesi, Uluslararası Türk Sanatı Kongresi daimi üyesi ve çeşitli kurumların şeref üyesidir. Kültür Bakanlığı Taşınmaz Tabiat ve Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu ve İzmir Bölge Kurulu, Türkiye Unesco Milli Komisyonu, Avrupa Konseyi Kültür Mirası Eğitimi Komisyonu, Sınırlar Ötesi Müze (Akdeniz'de İslam Sanatı), ICOMOS gibi çeşitli kurumlarda görev yapmıştır. Prof. Dr. Gönül Öney, Anadolu'da ve yurtdışında, birçok Avrupa ülkesinde, ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, İsrail, Hindistan, Japonya'da ve İran, Suriye, Mısır, Ürdün, Fas, Tunus, Kıbrıs, Özbekistan gibi çeşitli İslam ülkelerini de kapsayan geniş bir coğrafyada incelemeler, araştırmalar ve müze çalışmaları yapmış, konferanslar vermiş, kongre ve seminerlere katılmıştır. Samsat ve Kubadabad kazılarında çalışmıştır. Özellikle, yurtiçi ve yurtdışında yayımlanan Türk Çini ve Seramik Sanatı, Selçuklu ve Osmanlı Mimari Süslemesi konularında kırk yedi adet kitap ve kitap bölümü ve yüzü aşkın makalesiyle tanınmaktadır.

NURAN ŞAHİN

(Emekli) Prof. Dr. Nuran Şahin 1948 yılında Gemlik'te doğdu. 1973 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji ve Prehistorya Bölümü'nden mezun oldu. 1973 yılında Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'ne arkeolog olarak atandı. 1976 yılında kurulan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde aynı yıl asistan olarak göreve başladı. 1978 yılında yüksek lisansını tamamlayarak doktora çalışmalarına başladı. 1980 yılında Fransız Hükümeti'nin bursu ile Paris'e gitti. 1981 yılında DEA derecesini aldı. 1986 yılında Lille Üniversitesi III'de doktorasını tamamlayarak doktor unvanını aldı. 1987 yılında Türkiye'ye döndü ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'ne yardımcı doçent olarak atandı. 1992 yılında doçent, 1999 yılında profesör oldu. Arkeoloji Bölümü'nde verdiği dersler dışında, on yıl boyunca, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda Antik Dönem Kadın Kimliği, Antik Dönem'de Kadın ve Din, Antik Dönem'de Kadın ve Üretim adlı dersler verdi. Smyrna, Notion, Klaros ve Kolophon Halil Ağa Tepesi (Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları) kazılarına kazı üyesi olarak katıldı. 2001-2019 yılları arasında Klaros Kazı Başkanı olarak görev yaptı. Halen Klaros Kazısı Onursal Başkanı'dır. Yazarın, *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, *Zeus'un Anadolu Kültleri*, *Antik Dönemde Anadolu'da Kadın* adlı kitapları dışında elli adet Türkçe ve Fransızca makalesi bulunmaktadır.

SEDA AĞIRBAŞ

2006 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. 2011 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı'nda *Rönesans Dönemi İtalyan Resminde Doğa-Figür İlişkisi* başlıklı yüksek lisans; 2019 yılında da *Mary Adelaide Walker'm Eserlerinde Osmanlı Dünyası* başlıklı doktora tezini tamamladı. 2007-2012 yılları arasında EÜ 50. Yıl Köşkü Sanat Galerisi'nde sanat programlarını koordine etti. 2013 yılında açılan EÜ Kâğıt ve Kitap Sanatları Müzesi'nde müze araştırmacısı olarak görev yapmaya başladı. Bu sırada EÜ Bergama Meslek Yüksekokulu Eser Koruma Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak atandı. Halen, üniversiteye bağlı fakültelerin ilgili bölümlerinde Sanat Tarihi, Batı Sanatı, Çağdaş Sanat ve Sanat Felsefesi derslerini vermeye devam etmektedir. 2018 yılından beri EÜ Kâğıt ve Kitap Sanatları Müzesi'nde yöneticilik yapmaktadır.

SEMA GÜNDÜZ KÜSKÜ

İlk orta ve lise öğrenimini Mersin'de tamamlayan Sema Gündüz Küskü, 1996 yılında Ankara Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. 1999 yılında yüksek lisansını, 2006 yılında ise doktorasını aynı yerde tamamladı. 1997 yılında Kültür Bakanlığı Ürgüp ve Nevşehir Müze Müdürlükleri'nde sanat tarihçisi olarak meslek hayatına atılan Gündüz Küskü, 2000-2010 yılları arasında Bursa Uludağ ve Ankara Hacettepe Üniversiteleri Sanat Tarihi Bölümlerinde araştırma görevlisi, 2011-2013 yılları arasında ise Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde yardımcı doçent doktor olarak çalıştı. 2013 yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Müzecilik Bölümü'nde görev yapan Sema Gündüz Küskü, 2014 yılından bu yana İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir. Sema Gündüz Küskü'nün Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı Beyliği ve Batı Anadolu Beylikleri mimarileri üzerine çeşitli araştırmaları bulunmaktadır.

SERAP GÜR KALAYCIOĞULLARI

1983 yılında İzmir'de doğdu. 2004 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. 2005 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Prof. Dr. Filiz Öktem'in danışmanlığında hazırladığı "Ovidius'un Heroides'indeki Karşılıklı Mektuplarda Aşk Kavramı" başlıklı tezi ile 2007 yılında yüksek lisansını tamamladı. Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar danışmanlığında hazırladığı "Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri" başlıklı teziyle 2016 yılında doktor unvanı aldı. 2018 yılında Ankara Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'na Dr. Öğretim Üyesi olarak atandı. Halen aynı anabilim dalında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

SEVİNÇ GÖK

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. 1998 yılında aynı bölüme araştırma görevlisi olarak atandı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Bursa'daki Türk Yapılarında Yer Alan Çini Süslemeli Örnekler" isimli yüksek Lisans tezini 2000 yılında, "Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)" adlı doktora tezini ise 2007 yılında tamamladı. 2012 yılında doçent unvanı aldı. 1993 yılından itibaren *İncirhan/Burdur-Bucak, Beçin/Milas-Muğla, Tabae/Kale-i Tavas-Denizli, Smyrna Agorası-İzmir ve Balatlar Kazısı-Sinop* kazılarına katıldı. Uzmanlık alanı çini ve seramik olan Gök'ün, alanıyla ilgili çeşitli kitapları, makaleleri ve projeleri bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyumlara katılmıştır. Gök, halen, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

ŞEBNEM TAMCAN PARLADIR

İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamlayan Şebnem (Tamcan) Parladır, 2000 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. 2005 yılında yüksek lisansını, 2011 yılında ise doktorasını aynı yerde tamamladı. 2002-2013 yılları arasında Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışan Parladır, 2013 yılında İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü'nde yardımcı doçent doktor olarak göreve başladı. Halen aynı yerde doktor öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam eden Parladır'ın, Osmanlı kitap sanatı, Halveti tarikatının Bursa'da 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başında tekkelerde sürdürdüğü resim faaliyetleri, görsel kültürün belge değeri üzerine çeşitli makale ve bildiriği bulunmaktadır.

Önsöz

Erkekler tarafından yazılan tarih, kadınların toplumsal ve kültürel varlıklarını yok saymış, etkinliklerini tek bir role ve dar bir alana sıkıştırmıştır. Oysaki geçmişten bugüne yaşam, kadınların geleneksel eşlik/analık rollerinin yanında etkinlik ve üretimleriyle de süregelmıştır. Günümüzde toplumsal, kültürel, siyasal tarih ve sanat tarihi, kadınların emeklerini ve yaratıcılıklarını görünür kılarak yeniden yazılmaktadır.

Doğu ile Batı uygarlıklarının birleştiği bir konumda yer alan Anadolu tarihinde de kadınların önemli bir yeri olduğunun kanıtı, arkeolojik malzemeler ve sanat eserlerindeki izleridir. Çünkü erkek eliyle, erkeklerin gözünden yazılan tarih (yazılı eserler) ne yazık ki kadınlar hakkında her zaman doğru bilgi vermemektedir. Kuşkusuz, tarihsel metinler bize, incelenen toplumu veya insanları anlama yolculuğumuzda çok önemli bilgiler ulaştırmaktadır. Ancak bu metinlerde, toplumun önemli bir kısmını oluşturan kadınların genellikle erkeğin yanında ikinci role sahip olduğunu görüyoruz. Bu dönemlerden bize ulaşan arkeolojik veya sanatsal malzemeler bize farklı bir bakış açısı sunabilmektedir. Bu bağlamda, tarih, özellikle de kadınların tarihi yazılırken tarihsel metinlerin yanında arkeolojik ve sanatsal belgelerin de göz önünde bulundurulması elzemdir. Bu bakış açısıyla yazdığımız bu kitapta, Antik Dönem'den, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze ulaşan sanat eserleri incelenerek Anadolu sanatında kadın imgesine ışık tutulması hedeflenmiştir. Pandora'dan Raziye Devlet Hatun'a, Mahperi Hatun'dan Aspasia'ya, Livia'dan Olivera'ya, Nilüfer Hatun'dan İrene'ye,

Malhun Hatun'dan Theodora'ya Anadolu topraklarında yaşamış farklı dil, din ve kültüre sahip olan kadınların aslında bize tek bir şey anlattıklarını duyar gibiyiz: Toplumun neredeyse yarısını oluşturan ve tamamını doğuran kadınlar, sosyal yaşamın tam da merkezinde olmuşlardır. Onlar her ne kadar erkeklerin yönettiği bir dünyada yaşayıp erkekler tarafından yazılan tarih ile bize ulaşmış olsalar da yine çoğunluğu erkekler tarafından yapılan sanat eserleri, seslerinin ne kadar gür ve etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu kadınların gür seslerini doktora tezime esnasında duymaya başladım. Duyduğum sesler Bizanslı kadınların sesleri idi. Büyülediğim bu sesleri duyma çabamda bana eşlik eden ve bu sesleri çoğaltan değerli hocalarım ve arkadaşlarım Nuran Şahin, Gönül Öney, Sevinç Gök, Serap Gür Kalaycıoğulları, Sema Gündüz Küskü, Aslıhan Erkmen, Şebnem Parladır ve Seda Ağırbaş'a heyecanımı paylaştıkları ve derinleştirdikleri için çok teşekkür ederim.

Bizans *gynaikeion*larından Selçuklu saraylarına, Roma saraylarından Osmanlı haremine uzanan yolculuğumuza değerli yazarımız Ayla Kutlu'nun *Kadın Destanı* isimli kitabındaki çağrısına kulak vererek başlayalım:

*Süt emenin ve ırzına geçilenin,
Hor görülenin... Bugün ve binlerce yıl sonra...
Ve yüceltilenin... Aynı bedende saygınlığım doruğuna
yükselenin:
Anlat hikâyesini...*

Dilek Maktal Canko
İzmir, 2020

Antik Dönem ve Anadolu Kadını

NURAN ŞAHİN

TANRI KADINI YARATTI

Hellen Pantheonu'nda ilk kadının yaratılış öyküsü Homeros'ta geçmez. Hesiodos'tur bu öyküyü anlatan; kadın soyunun (*genos gynaikos*) ortaya çıkışını, Pandora mitosu üzerinden anlatır. Pandora mitosu, baştanrı Zeus'un insanoğlunu cezalandırma öyküsüdür. Titanlar soyundan olan Iapetos'un oğlu Prometheus'un ateşi çalıp insana vermesi üzerine baştanrı Zeus, insanlardan öç almak üzere zanaatkâr tanrı, oğlu Hephaistos'tan bir kadın yaratmasını ister.¹ Topraktan yaratılan büyüleyici güzellikteki Pandora², Prometheus'un zihinsel özürülü kardeşi Epimetheus'a tanrılar armağanı olarak sunulur (**Resim 1.1**). İlahi güzellik karşısında büyülenen Epimetheus, kardeşinin uyarılarına karşın Pandora ile evlenir. İlk kadın, büyüleyici Pandora, erkeği baştan çıkaran bir kimlik olarak verilir Hesiodos'ta.³ Bu bağlamda Pandora'nın soyundan gelen kadını da "insanoğlunun baş belası" olarak niteler Hesiodos, *Theogonia* adlı yapıtında.⁴ Tüm kötülüklerin saklı olduğu kutuyu (sandık) açan Pandora, dünyaya bu kötülükleri saçan, tanrı

1 Hesiodos, *Theogonia*, 570.

2 Kökeni Yakındoğu olan Pandora mitosunda kadın güzelliği ve cinselliği ilk kez gündeme gelir.

3 Hesiodos, *Theogonia*, 590.

4 *Theogonia*, 590-593, 600-602. Hesiodos, *Opera et Dies (İşler ve Günler)*, 372-374.

Resim 1.1: Pandora'nın Yaratılışı
(Şahin, 2013, s. 285, Res.1)

buyruğu dinlemez bir kadın kimliğidir. Kadın düşmanlığı açıkça izlenir Hesiodos'un bakış açısında.

Pandora'nın yaratılış mitosunun kökeni Yakındoğu mitoslarına gider. Ancak Sümer yaratılış mitosunun üçüncü grubunu oluşturan İnsanın Yaratılış Mitosu'nda kadın, bir günah keçisi olarak gösterilmez. İlk kadının bir günah keçisi olarak seçilmesinin kaynağı, İbrani kökenli yaratılış mitosudur. Tekvin'de ilk insan Âdem'in yaratılışı da topraktan ve tek olarak yaratılmıştır; dişi yoktur.⁵ Ancak *Talmut*'ta Âdem'le birlikte ilk kadın (dişi Lil'ith) da yaratılır.⁶ Lil'ith, Âdem'le eşitlik iddiasına giren ve söz dinlemez bir kimlik sergiler *Talmut*'ta. Bu nedenle dişi bir cine dönüştürülür. Böylece Lil'ith ile, kadının olumsuz kimliği başlatılır. O, bekâr erkeklerin rüyasına giren, tutkular yaratandır. Cin olduktan sonra hamilelerle, çocuklarını yaşamlarını tehlikeye sokan varlık olarak görülür.⁷ İnsanoğlunun anası olarak kabul edilen Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması Tekvin'de şöyle anlatılır: “Ve Rab (Allah) Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Âdem'e getirdi”⁸. Âdem de ona “yaşam” anlamına gelen Havva adını verir (Resim 1.2).⁹ Tekvin'de, Havva'nın meraklı

5 *Kitab-ı Mukaddes*, 1991, “Tekvin”, Bap 2,7: “Ve Rab yerin toprağından Adam'ı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve Adam yaşayan can oldu.”

6 Örs, 1999, s. 38.

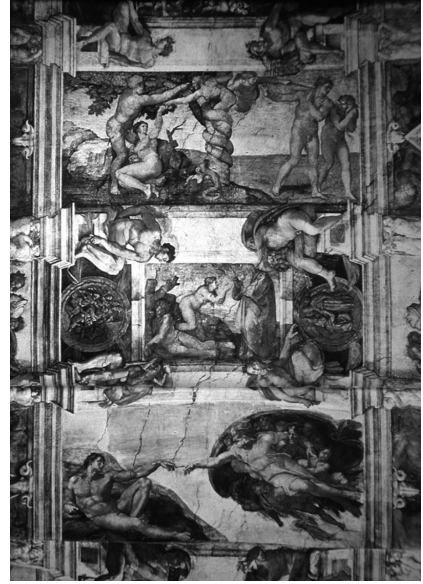
7 Örs, 1999, s. 307.

8 Tekvin, Bap 2. 22.

9 Tekvin, Bap 3. 20.

kimliği ve Tanrı buyruğu dinlemezliği dile getirilir¹⁰ Âdem'in dizelerinde.¹¹ İnsanlığın tüm suçu yüklenir günahkâr Havva'ya ve onun hemcinsi kadına. Lil'ith-Havva-Pandora üçgeni, erkek egemen toplumunun kadına bakış açısını ve kadını günah keçisi kimliğinde yaftaladığını net olarak ortaya koyar. Homeros da *Iliada*'sında Troya Savaşı'nın faturasını Helena üzerinden yine kadına kesmiştir. Antik Dönem'in kadına yönelik bu bakış açısının dünden bugüne değişmediği, özellikle de Ortadoğu ülkelerinde din üzerinden giderek ivme kazandığı görülmektedir.

Lil'ith-Havva-Pandora üçlüsündeki üç kadın da evli kadın tipleridir. Helen dünyasında evlilik, baştanrı Zeus ve Hera üzerinden kurgulanmıştır. Zeus ile Hera'nın, ilk meşru evliliği gerçekleştiren tanrılar olduğuna inanılıyor ve bu birleşme kutsal evlilik (*hieros gamos*) olarak kabul ediliyordu. Zeus ile Hera'nın evliliklerinin, insanlar için ideal bir evlilik modeli olduğu, Hera'nın da ideal bir eş olduğuna inanılıyordu. Bu evliliğe, dinsel törenlerin en kutsalı olduğu için *telos* da deniyordu.¹² Zeus'un, kız kardeşi Hera ile evliliği *hieros gamostu* (kutsal evlilik) ve yasal bir evlilikti (Resim 1.3). Bu bağlamda kutsal evlilik, *kutsal aile* kavramını da beraberinde getiriyordu. Ancak bu iki kardeşin kurduğu kutsal aile *homogalaktēs*, yani aynı

Resim 1.2: Havva'nın Yaratılışı
(Şahin, 2013, s. 286, Res. 2.)

Resim 1.3: Hieros Gamos
(Şahin, 2013, s. 293, Res. 10.)

10 Tekvin, Bap 3. 2-6.

11 Tekvin, Bap 3. 12.

12 Polybios, III, 38.